

נושאת המטוסים האמריקנית USS Ranger מלווה במשחתת צרפתית במלחמת המפרץ הראשונה | ללקחים שהפיק צה"ל מהמערכה הזאת - ובמיוחד מהשימוש שעשו האמריקנים בנשק המונחה המדויק - היה מקום מרכזי בהחלטתו לאמץ את התפיסה שלפיה עדיף לנהל מערכה באמצעות אש ולא באמצעות תמרון

כך השתעבד צה"ל לאש וזנח את התמרון

בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה אימץ צה"ל את התפיסה האמריקנית שהעדיפה באופן בולט את האש על פני התמרון. צה"ל הפעיל את התפיסה הזאת בגזרת לבנון (במבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם") ומול הפלסטינים (באירועי מנהרת הכותל וב"גאות ושפל") - אף שנחל ממנה שוב ושוב רק אכזבות וכישלונות. מרכזיות האש במלחמת לבנון השנייה הייתה אפוא המשך ישיר לתפיסה שהתקיימה בצה"ל בעשור וחצי האחרונים ולא התפתחות דוקטרינרית חדשה של השנים האחרונות

◀ רס"ן ויקטור
קצין מודיעין

מבוא

מטרת המאמר הזה היא לעורר ולפתח את החשיבה הצבאית בעידן שלאחר מלחמת לבנון השנייה באמצעות דיון ביחסי האש והתמרון במערכה ובהתייחס למסקנות הביניים של ועדת וינוגרד. בצה"ל שוררת תחושה של פער בתפיסת ההפעלה לאור גניזתה של תפיסת ההפעלה החדשה מן הצד האחד יחד עם ההבנה שתפיסת ההפעלה הישנה אינה מתאימה לאופי העימותים ולסביבה האסטרטגית-אופרטיבית של המאה ה-21 מן הצד האחר.

עד למלחמת המפרץ הראשונה (1991) היו הדוקטרינות המערביות מבוססות במידה רבה על העדפת התמרון על פני האש.¹ המפקדים בצבאות המודרניים חשבו, תיכננו ופעלו תוך הדגשת התמרון (אם כי בלי להזניח את גורם האש). קרב השמדה נערך בדרך כלל לאחר תמרון ותפיסת שטחי מפתח.²

דו"ח הביניים של ועדת וינוגרד, שבחנה את מלחמת לבנון השנייה, קובע כי התפתחות התפיסה המעצימה מאוד את ממד האש המדויקת במערכה על חשבון התמרון צברה תאוצה לאחר הנסיגה מלבנון. ראשיתה בתקופה שבה היה שאול מופז הרמטכ"ל. היא פורסמה לראשונה ב-2002 ועודכנה בשנים שלאחר מכן. על-פי התפיסה הזאת יש להכריע את האויב באמצעות "מנופים עקיפים ואפקטים" המשמשים "תחליף למושגי ההכרעה הקלאסיים של כיבוש שטח והשמדת אויב". נוסף על כך מציינת הוועדה כי בתרגיל המפקדות ב-2004 לא הופעל מאמץ קרקעי, אף שלפי נתוני התרגיל ספג העורף פגיעות קשות.³

אולם האופן שבו נוהלו מבצעי צה"ל בין 1992 ועד מלחמת לבנון השנייה מצביע על כך שהעדפת האש על פני התמרון החלה הרבה לפני נסיגת צה"ל מדרום לבנון בשנת 2000. האופן שבו נוהלה המערכה במלחמת לבנון השנייה אינו תוצר של חשיבה חדשה במהותה המעצימה מאוד את ממד האש אלא המשכה של תפיסת הפעלת הכוח שהתפתחה בצה"ל לאורך עשור וחצי ומדגישה את ממד האש על פני התמרון. מלחמה לבנון השנייה, שהוגדרה מלחמה רק בדיעבד, הייתה ביטוי נוסף של אותה התפיסה, שבמרכזה האש ולא התמרון. התפיסה הזאת באה לידי ביטוי כבר במבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" בשנות ה-90 נגד החזבאללה בגזרת לבנון. גם בחינה של פעולות צה"ל בגזרת יהודה ושומרון וחבל עזה בשנים 1993-2002 מוכיחה שצה"ל העדיף כבר אז את יסוד האש על פני התמרון. מבצע "חומת מגן" היה בגדר היוצא מן הכלל המעיד על הכלל, שכן במהלכו העדיף צה"ל למשך פרק זמן קצר את התמרון על האש. ללקחים שהפיק צה"ל מהאופן שבו ניהלו

האמריקנים את המערכה במלחמת המפרץ הראשונה (1991) - ובמיוחד מהשימוש שהם עשו בנשק המונחה המדויק - היה מקום מרכזי בהחלטתו לאמץ את התפיסה שלפיה עדיף לנהל מערכה באמצעות אש ולא באמצעות תמרון. אולם לשינוי הזה בתפיסת ההפעלה היו גם סיבות מדיניות-חברתיות וטכנולוגיות-צבאיות.

בעבודה הזאת לא אנתח את הגורמים המדיניים, החברתיים והטכנולוגיים⁴ שהשפיעו לדעתי עמוקות על תפיסת ההפעלה של צה"ל בשנים האלה, אלא אסתפק במה שכתב באחרונה מאיר פינקל ב"מערכות" בסוגיה הזאת. לטענתו, השינויים שחלו בחברה הישראלית, ובמרכזם הירידה בסובלנותה לאבדות במערכות צבאיות - התפתחות שהשפיעה מאוד על ההנהגה המדינית של ישראל - תרמו תרומה משמעותית להעדפת האש על פני התמרון.⁵

דו"ח הביניים של ועדת וינוגרד קובע כי התפתחות התפיסה המעצימה מאוד את ממד האש המדויקת במערכה על חשבון התמרון צברה תאוצה לאחר הנסיגה מלבנון

מלחמת המפרץ הראשונה ולקחיה

במשך ששת השבועות הראשונים של מלחמת המפרץ הראשונה כתשו האמריקנים באמצעות נשק מונחה מדויק - ששוגר בעיקר מהאוויר - את עוצמתו של צבא עיראק. רק לאחר מכן, כשצבא עיראק הצטמק מ-547 אלף חיילים ל-183 אלף בלבד, פתחו האמריקנים במערכה היבשתית. את המערכה הזאת ניהלו האמריקנים מול אויב חלש ושחוק, שלא יכול היה למנוע את התקדמותם המהירה. עיראק הובסה במלחמה בלי שכוחות היבשה שלה הצליחו למעשה לנהל אפילו קרב מערכתי משמעותי אחד.⁶ בהעדר התנגשות ישירה של ממש בין צבא היבשה של ארה"ב לצבא היבשה של עיראק סבלו האמריקנים ממעט מאוד אבדות במלחמה: 293 הרוגים (148 נפלו בקרבות, ו-145 נהרגו בפעולות לא קרביות).⁷

העדפת האש על פני התמרון זכתה לניסוח תיאורטי בתורת ה-RMA - המהפכה בעניינים הצבאיים. התורה הזאת הפכה למקובלת מאוד בעולם כולו במהלך שנות ה-90 של המאה הקודמת - אפילו בצבא רוסיה. על-פי התפיסה הרוסית באותן השנים: "במלחמות העתידיות נוכל לראות נשק קונוונציונלי חכם משמיד מטרות שאוכנו בצורה מדויקת במחיר של אבדות מצומצמות בנפש תוך כדי הנחלת תבוסה צבאית ופוליטית לאויב בלא

שיהיה הכרח לכבוש שטחים... במלחמות הדורות הקודמים היו מאמצי הלחימה העיקריים ממוקדים בפני הקרקע" - ברוחבן ובעומקן של ההגנה או של ההתקפה. לממד האנכי היה רק תפקיד של סיוע. במלחמות העתיד יהיה הדגש הפוך: המאמצים העיקריים בלחימה יהיו ממוקדים באוויר או בחלל, ולוחמת הקרקע תהיה בעלת תפקיד מסייע... מלחמות העתיד לא ידרשו בדרך כלל כיבוש שטחים... כוחות הקרקע יעברו מעתה אל מאחורי הקלעים, והזרקורים יופנו אל כוחות האוויר, הצי, ההגנה האווירית והלוחמה האלקטרונית.⁸

בצה"ל לא התגבשה בשנות ה-90 תורה כתובה שלפיה יש להעדיף את האש על פני התמרון היבשתי, אך התפתחה תפיסה כזאת. יתר על כן, בכירים רבים בצבא ובמערכת הביטחון כתבו - גם בפרסומים המיועדים לציבור הרחב - שיש להנהיג שינוי בצה"ל בכל הנוגע למקומם של האש ושל התמרון בקרב היבשתי. וכך, למשל, כתב אלי"ם (מיל) ד"ר שמואל גורדון: "כשם שלאחר מלחמת העולם הראשונה התרחש מהפך התמרון שנישא על גלי מיכון אמצעי הלחימה - הטנק, התותח המתנייע, נושא הגייסות המשריין, המטוס והצוללת - כך עתיד מהפך האש, מונחית, מדויקת ועקיפה, להביא להקדמת קטילת האויב בטרם תמרון... בהווה, לפני הבקעה בא שלב הכנה ארטילרית ואווירית. הכנה זו אינן תפקידה לקטול כוחות אויב, אלא לשתקם או לשבש את היערכותם... במקום שלב זה עשוי לבוא שלב הקטילה ללא כניסה לקרב מגע באמצעות מערכות נשק מונחה מדויק. רק לאחר שיושמדו עשרות אחוזים ממערכות הנשק של האויב, ינותצו עוצבותיו, ויעילות תפקודו תרד, יתקדם השריין - אם יהיה צורך בכך - וישלים את המלאכה בטווחי המגע.⁹ המלצתו של גורדון הייתה לפתח עוצבה יבשתית המשלבת מערכי אש מדויקת עקיפה עם גורם מתמרן.

זאב בונן הסיק אף הוא ממלחמת המפרץ הראשונה שהתמרון צריך להיות המהלך שמסיים מלחמה, ואילו המערכה העיקרית היא זו שבה מופעלת האש המדויקת. אולם להבדיל מגורדון, הוא לא ראה צורך להקנות לצבא היבשה יכולות לירות אש אל העומק המערכתי, אלא רק אל העומק הטקטי-חטיבתי. "בינתיים - לפחות בעשר השנים הקרובות [הדברים נכתבו ב-2001] - רק חיל האוויר יכול להכריע בקרב האש המערכתי המסיבי, בתנאי שהמשימה תוטל עליו ושיוקדשו לכך די אמצעים... השימוש המסיבי באש מדויקת בכל העומק המערכתי ישנה לגמרי את תפקידי האש והתמרון בהשגת הכרעה בשטח פתוח. ההכרעה הצבאית תושג בעיקר על-ידי האש, ואילו תפקיד התמרון, שתיוותר לו מעט עבודה, יחסית, יהיה להביא להכרעה מדינית ולסיום המלחמה. לפחות בעתיד הקרוב יבוצע קרב

האש המערכתית בעיקר על ידי חיל האוויר, המצויד בכמויות גדולות של נשק מדויק מסוגים שונים... נראה שעל כוחות היבשה להתמקד בקרב המגע, במהלך סיום המלחמה, בלוחמה בשטחים סגורים ובלוחמת חי"ר".¹⁰

סיכום הלקחים המרכזיים שנלמדו ממלחמת המפרץ הראשונה בצבאות בהקשר ליחסי האש והתמרון כולל אפוא שלוש תובנות מרכזיות:

1. דומיננטיות האש על פני התמרון, ובמוקדה האש מן האוויר.¹¹
2. התמרון הקרקעי, אם נדרש, הוא שלב מאוחר במערכה ויבוצע רק לאחר שחיקה מרבית מוקדמת באש של האזור המיועד לתמרון. במילים אחרות: התמרון הקרקעי הוא מהלך משלים המממש את הישגי האש.
3. ניתן לנהל מערכה ממושכת באש ולהשיג ניצחון במחיר של אבדות מועטות מאוד בנפש באופן יחסי.

בצה"ל הפנימו את הלקחים האלה ואימצו את המתכונת הזאת של ניהול מערכה. יישום ראשון של הלקחים האלה ניתן למצוא כבר ב-1993 במבצע "דין וחשבון".

מבצע "דין וחשבון"

ב-25 ביולי 1993 פתח צה"ל במבצע "דין וחשבון". המבצע הזה נמשך שבוע ימים - עד 31 ביולי. הסיבה למבצע הייתה הסלמה בפעילות החזבאללה בחודשים שלפני כן ובכלל זה ירי על יישובי הצפון. מטרת המבצע הייתה לפגוע ביעדים של החזבאללה ושל מחבלים פלסטינים בלבנון ובכלל זה בתשתית האזרחית שמאפשרת להם לפעול. הפגיעה בתשתית האזרחית גם נועדה להפעיל לחץ על הממשל בלבנון ועל גורמי הכוח האחרים במדינה, כך שתהיה להם מוטיוציה לרסן את פעולות החזבאללה נגד יישובי הצפון ונגד אזור הביטחון. המשימה שהוטלה על כוחות צה"ל הייתה לתקוף באש יעדים של החזבאללה וכן את התשתיות שמאפשרות לאנשי הארגון לפעול בלבנון. נקבע שהתקיפות ייעשו באמצעות מטוסי קרב ומסוקי קרב, טנקים, ארטילריה וכלי שיט של חיל הים. במקביל נדרש צה"ל להיות מוכן לפעילות קרקעית מצפון לאזור הביטחון, אך נאמר במפורש שזו תבוצע רק לאחר קבלת פקודה ומתן אישור נוסף.¹²

השיטה שנבחרה נתנה דומיננטיות מרבית לאש והייתה שינוי מרכזי במדיניות הפעלת הכוח של צה"ל במבצעים רחבי היקף בגזרה הזאת בשנים שלפני כן. למשל מבצע ליטני ב-1978, מלחמת שלום הגליל ב-1982 והמבצעים "כחול וחום" ו"חוק וסדר" ב-1988 כללו כולם ממד בולט של תמרון יבשתי.

ההיגיון בשיטה שנבחרה במבצע "דין וחשבון" הוא

ברור: לצה"ל יש יתרון בולט בתחום הפעלת האש מרחוק באמצעות ארטילריה וכלי טיס, ויתרונו קטן בהרבה כאשר כוחותיו באים במגע ישיר עם כוחות החזבאללה. לכן רצוי לצה"ל לנצל את היתרון היחסי שלו ובכך לצמצם את החיכוך עם החזבאללה ואת אבדותיו בנפש. יתר על כן, צה"ל גם ציפה שגלי הפליטים שיגיעו מכפרי הדרום לביירות ילחצו על הממשל לרסן את החזבאללה.

המבצע הסתיים לאחר שישה ימי לחימה בהתערבות ארצות הברית ללא שבוצע תמרון יבשתי. בסיומו גובשו "הבנות דין וחשבון", שלא היו הסכם כתוב אלא הסכמה בעל פה של הצדדים המעורבים. ראוי לציין שירי הרקטות לעבר שטח ישראל הצטמצם אומנם במידה ניכרת במהלך המבצע, אולם עד יומו האחרון של המבצע המשיכו ליפול רקטות בישראל. "הבנות דין וחשבון" כללו התחייבות של לבנון שלא יבוצע ירי של רקטות מתחומה לשטח ישראל. הכוונה הייתה שצבא לבנון ייערך מחדש בדרום וימנע ירי כזה. ישראל התחייבה להפסיק את האש בתנאי שגם החזבאללה יעשה כן ולהימנע מפעולות יזומות מצפון לאזור הביטחון כל עוד מכבד הארגון את כללי המשחק החדשים. אם יבוצעו פעולות נגד ישראל או נגד אזור הביטחון - כך על-פי ההבנות שהושגו - תהיה ישראל רשאית להגיב.¹³

אם בתום המערכה ב"דין וחשבון" נראה היה כי הפעלת האש כמעט ללא תמרון הוכיחה את עצמה

האופן שבו נוהלו מבצעי צה"ל בין 1992 ועד מלחמת לבנון השנייה מצביע על כך שהעדפת האש על פני התמרון החלה הרבה לפני נסיגת צה"ל מדרום לבנון בשנת 2000

- כפי שבא הדבר לידי ביטוי בהסכם ההבנות - הרי במציאות התפוגגו עד מהרה ההבנות. החזבאללה פעל ברצועת הביטחון כפי שפעל שם לפני ההבנות (פחות משלושה שבועות לאחר סיום המבצע נהרגו 9 חיילי צה"ל ממטענים שהניח החזבאללה בשני אירועים שונים),¹⁴ צבא לבנון לא נפרס בדרום, ובסוף 1995 ובתחילת 1996 היו כמה מקרים של ירי לעבר יישובי הצפון. נוצר מצב שבו התפוגגו "הבנות דין וחשבון", ויישובי הצפון הפכו בני ערובה של החזבאללה.¹⁵

מבצע "ענבי זעם"

כאשר החזבאללה שב לירות רקטות לעבר יישובי הצפון, והיה ברור שמ"הבנות דין וחשבון" לא נותר דבר, הגיעו בישראל למסקנה כי נדרשת

פעולה צבאית נוספת לריסון החזבאללה, והשאלה היחידה שנותרה הייתה העיתוי. ב-9 באפריל 1996 נפצעו 36 אזרחים בגליל כתוצאה ממטח רקטות שירה החזבאללה. בתגובה פתח צה"ל ב-11 באפריל במבצע "ענבי זעם" שמטרתו ושיטתו היו זהים לאלה של מבצע "דין וחשבון". היסוד הדומיננטי במבצע היה האש, אם כי ב"ענבי זעם" - בניגוד ל"דין וחשבון" - לא ירה צה"ל לתוך הכפרים אלא לפאתי הכפרים בלבד. גם במבצע הזה הונחה צה"ל מראש לא לבצע תמרון קרקעי אלא רק להיות במוכנות לביצוע מהלך כזה. נקבע מראש שיציאה לתמרון קרקעי מחייבת אישור ופקודה נוספים.¹⁶ בסופו של דבר לא בוצע גם במבצע הזה שום תמרון קרקעי. במהלך כל המבצע נמשך ירי רקטות לעבר שטח ישראל. הירי הזה פסק רק ברגע שנים המבצע, עם השגתו של הסכם הבנות כתוב (אך לא חתום) בין הצדדים. ההסכם קבע שחזבאללה לא יירה לעבר שטח ישראל, ואילו ישראל וצבא דרום לבנון לא יירו לעבר אזרחים ולעבר מטרות אזרחיות בלבנון. ההסכם לא הגביל את הלחימה של החזבאללה ברצועת הביטחון.

צה"ל לא השיג את מטרת המבצע: לא זו בלבד שהוא נכשל במאמציו לשים קץ לירי הרקטות במשך כל 16 ימי הלחימה, אלא הסכם ההבנות אף נתן גושפנקה רשמית לפעילות החזבאללה נגד צה"ל ונגד צבא דרום לבנון באזור הביטחון. יתר על כן, לא נפגעו תשתיות הארגון, והפגיעה בפעיליו הייתה מועטה. ואם לא די בכל אלה, הרי התברר שבעקבות המבצע גברה תמיכת האוכלוסייה בחזבאללה, ומעמדו של הארגון בלבנון רק התחזק.¹⁷

גם במבצע "ענבי זעם" לא הופעל תמרון קרקעי נרחב, אולם בוצעו פעולות נקודתיות מעבר לאזור הביטחון יותר מאשר במבצע "דין וחשבון", וכן הותקפו מטרות בעומק לבנון, כולל בביירות. (זו הייתה הפעם הראשונה מאז מלחמת שלום הגליל שהותקפו מטרות באזור הבירה).

בעוד תוצאות הפעלת הכוח במבצע "דין וחשבון" היו טובות בטווח המיידי ונשחקו לאורך הזמן, הרי תוצאותיו של מבצע "ענבי זעם" היו בכי רצון פחות טובות. החזבאללה הפיק לקחים ממבצע "דין וחשבון" ונערך לדפוס הפעולה של צה"ל באש - דפוס שהפגיע אותו ב"דין וחשבון".¹⁸

בחינת הפעילות של צה"ל במרחב יהודה ושומרון וחבל עזה

מבט אל זירת העימות השנייה שבה נלחם צה"ל לאורך התקופה הנסקרת, הזירה הפלסטינית, מצביע גם שם העדף צה"ל באופן בולט להפעיל את מרכיב האש. עם זאת ההשוואה בין הזירות בעייתית מאוד משתי סיבות:

1. במרבית התקופה שלט צה"ל במרבית השטח

תוצאותיה של תקיפה אווירית על שיירה עיראקית בכוויית | צה"ל אימץ את דרך הפעולה של האמריקנים במלחמת המפרץ הראשונה: הפעלת אש מסיבית לפני כל תמרון

מדרגה בתגובות, אך עליות המדרגה האלה התבטאו בעיקר בהחרפת האש: צה"ל הכניס למערכה מסוקי תקיפה וטנקים. כוחות היבשה עסקו בעיקר בהגנה ובאבטחה.²¹

על אף הלחימה האינטנסיבית המשיכה ממשלת ברק במאמצים לחזור לשולחן המשא ומתן - בוועידת שארם (16-17 באוקטובר 2000), בשיחות וושינגטון (19-23 בדצמבר 2000) ובשיחות טאבה (21-27 ינואר 2001).²²

עם חילופי השלטון בישראל (שרון נכנס לתפקיד ראש הממשלה במקום ברק ב-7 במרס 2001) נפסקו המגעים המדיניים, וישראל התרכזה בלחימה נגד הטרור הפלסטיני. אולם צה"ל המשיך להפעיל בעיקר אש - אף שהיה ברור כי אין זה מהלך יעיל להפחתת הטרור. להפעלת האש נוסף גם בידוד שטחי הלחימה, ובכללם רמאללה, שם נמצא ערפאת.

ב-18-19 במאי 2001 הפעיל צה"ל - לראשונה מאז 1967 - מטוסי תקיפה נגד מטרות פלסטיניות בשטחים. לאחר מכן נמשכו התקיפות ממסוקים וממטוסים. ב-14 באוגוסט 2001, כמעט שנה לאחר פרוץ האירועים, הפעיל צה"ל לראשונה טנקים בתמרון בג'נין - אם כי באופן נקודתי בלבד.

בנימין נתניהו. בעקבות פתיחת המנהרה קרא מנהיג הפלסטינים, יאסר ערפאת, לבני עמו להגיב באלימות על הצעד הזה. לקריאתו נענו הן ארגוני הטרור והן כוחות הביטחון הפלסטיניים והם יזמו גל של תקריות אש נגד כוחות צה"ל. בתקריות האלה נהרגו 16 חיילי צה"ל ועשרות פלסטינים.

להתפרצות האלימה היו סיבות נוספות מעבר לפתיחתה של מנהרת הכותל: חילוקי הדעות בין ממשלת ישראל לרשות הפלסטינית בנוגע לפינויים של חברון ושל שטחים נוספים ביהודה ושומרון. ההתנגשויות בין צה"ל לכוחות הביטחון הפלסטיניים נמשכו עד 27 בספטמבר. צה"ל הגיב בעיקר באש ובאיומים להיכנס אל תוך הערים שכבר נמסרו לרשות הפלסטינים. כדי להמחיש את האיום הוא פרס טנקים סמוך לערים האלה. האירוע הסתיים עם חזרת הצדדים לשולחן המשא ומתן והחתימה על הסכם חברון.²⁰

אירועי "גאות ושפל" עד "חומת מגן"

ב-28 בספטמבר 2000 פרצו אירועי הר הבית, ואלה נמשכים עד היום. האירועים האלה לוו בתקריות אש רבות בשטחים ובפגיעות טרור בתוך שטח ישראל נגד אזרחים. במהלך השנה הראשונה לאירועים פעל צה"ל במאפייני "הכלה". מדי פעם ניכרו עליות

ביהודה ושומרון.

2. העימות עם הפלסטינים התרחש על רקע הסכם טרי שעליו חתמו שני הצדדים - הסכם שבעקבותיו נדרש צה"ל כל הזמן להכיל את העימות בלי "לשבור את הכלים". תמרון לתוך השטחים שנמסרו לידי הרשות הפלסטינית נחשב ל"שיבירת הכלים".

עם זאת ניתן לבחון את פעילות צה"ל מול האזורים שנמסרו לשליטה ביטחונית פלסטינית החל מהסכמי אוסלו ב-1993 ואשר הפכו במשך הזמן למעין "ערי מקלט" בעבור ארגוני הטרור השונים.

חשוב לבחון את דפוס הפעולה שגיבש צה"ל בזירה הפלסטינית, שכן הרציונל שלפיו הופעל צה"ל ביהודה, בשומרון ובחבל עזה השפיע בסופו של דבר רבות על הרציונל שלפיו הפעיל צה"ל את כוחותיו בזירת לבנון. גם בחזית הלבנונית התאפיינה מדיניות הפעלת הכוח של צה"ל לאורך השנים - מאז הנסיגה מלבנון ועד מלחמת לבנון השנייה - ברצון להשיג "הכלה" ולשמור על הסטטוס קוו.¹⁹

אירועי מנהרת הכותל

בלילה שבין 23 ל-24 בספטמבר 1996 נפתחה מנהרת הכותל בהוראת ראש ממשלת ישראל דאז,

מספטמבר 2001 החל מעבר הדרגתי לתגובות התקפיות קרקעיות: צה"ל הפעיל טנקים בצורה נרחבת יותר מבעבר וצירף אליהם דחפורים. כך היה בגנין, ביריחו וברמאללה.

ב-18-20 באוקטובר כיתרה ישראל באמצעות כוחות יבשה שש ערים פלסטיניות ביהודה ובשומרון. הפעולה הזאת נחשבה אז לחריפה ביותר שנקטה ישראל מאז החלו האירועים. במקביל נמשכו התקיפות האוויריות, אך לא ניכרה שום הפחתה בטרור הפלסטיני. ב-10 בפברואר 2002 ירו הפלסטינים לראשונה בעימות הזה רקטות קסאם לעבר הנגב המערבי, וישראל הגיבה בירי ממסוקים בימים שלאחר מכן. צה"ל ביצע תמרונים מקומיים בטנקים בעזה ונכנס למחנות פליטים בשומרון - לגינין ולבלטה שליד שכם. בחודש מרס המשיך צה"ל בתמרונים באזור יהודה ושומרון ובגבולה ברצועת עזה. ב-11 במרס כבשו כוחות שריון וחי"ר את רמאללה, אך נסוגו משם בלחץ האמריקנים.²³

ב-27 במרס, ערב פסח, בוצע הפיגוע במלון פארק בנתניה (30 הרוגים, מאות פצועים), ובעקבותיו הורה ראש הממשלה לכבוש את ערי הגדה וכן אזורים כפריים שבשליטת הפלסטינים. ב-31 במרס הוא הכריז שמדינת ישראל מצויה במלחמה. ב-4 באפריל 2002, כ-18 חודשים לאחר שהחל העימות, פתח צה"ל בתמרון רחב היקף (מבצע "חומת מגן") למיגור תשתיות הטרור ביהודה ושומרון. בעקבות המבצע והמעבר לביצועה של פעילות קרקעית רצופה בכל השטח, לרבות השטחים שנמסרו לפלסטינים, חלה ירידה תלולה במספר פיגועי הטרור בישראל. אלה אומנם נמשכים עד היום, אך בהיקף נמוך בהרבה משהתקיים בראשית האינתיפאדה.²⁴

סיכום והמלצות

לקחי מלחמת המפרץ הראשונה, ובמרכזן העדפת האש על פני התמרון, נקלטו היטב ומהר בצה"ל מייד לאחר תום המערכה שניהלו האמריקנים בעיראק. התפיסה הזאת השתרשה בצה"ל לאורך שנות ה-90 והפכה לתורה שבעל פה. בחינת מבצעי צה"ל הן בגזרת לבנון והן בזירה הפלסטינית מלמדת שצה"ל יישם באדיקות רבה את העיקרון שלפיו האש נהנית מעדיפות על פני התמרון.

סיבות מדיניות, תהליכים חברתיים בישראל והתפתחות טכנולוגית צבאית בתחום הנשק המדויק, שהעבודה הזאת לא עסקה בהם, תרמו תרומה נכבדת לאימוצה של הגישה המדגישה את ממד האש. הדגשתו של ממד האש יצרה בשנות ה-90 פער בין ההתנהלות בפועל של צה"ל לבין התורה הכתובה שלו שנותרת ללא עדכון. התהליך שעליו מצביע דו"ח הביניים של ועדת וינוגרד - תהליך שהתרחש בין 2000 ל-2006 - הוא עיגונה בתורה של תפיסת הפעלה חדשה שהתקיימה קודם לכן

בצורה לא סדורה.

מלחמת המפרץ השנייה (2003) ותוצאותיה חיזקו בצה"ל את התפיסה החדשה, אף שבמלחמה הזאת ניהלו האמריקנים מתקפה אווירית-יבשתית משולבת - בשונה ממלחמת המפרץ הראשונה, שהתאפיינה בשלב כתישה ארוך שקדם לתמרון ביבשה. להערכתו, השינוי הזה בין מלחמת המפרץ הראשונה למלחמת המפרץ השנייה נבע מרצונם של האמריקנים להשיג הכרעה מהירה ומיתרונם הניכר על פני צבא עיראק. היתרון הזה איפשר לאמריקנים לנקוט גישה של הטלת "הלם ומורא" - מה שגרם לכך שבפועל לא נלחם צבא עיראק באמריקנים.

צה"ל פעל שוב ושוב על-פי התפיסה שבה פעלו האמריקנים במלחמת המפרץ הראשונה - אף שהתפיסה הזאת רק הנחילה לו אכזבות פעם אחר פעם. כך היה במבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" וכך היה באירועי מנהרת הכותל וב"גאות ושפל". חריגה לרגע מהגישה הזאת הייתה רק ב"חומת מגן".

אף שצה"ל לא השיג את יעדיו במבצעים האלה שניהל בשנות ה-90, הם נחשבו למוצלחים וחיזקו עוד יותר את התפיסה המעניקה עליונות מוחלטת לאש - במיוחד מהאוויר - על פני התמרון היבשתי. כך, למשל, כתב זאב בונן כי "הגישה של הפעלת אש מסיבית מהאוויר עדיפה לישראל, הרגישה מאוד לאבדות".²⁵ כאמור, כך נהגה ישראל במבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם", שבהם הופעלה אך ורק אש מנגד, ולקחיה משני המבצעים האלה היו שיש להמשיך במתכונת שבה הם בוצעו.

את הצלחתו הצבאית היחידה בשנים 1991-2006

אף שצה"ל צבר ניסיון מבצעי רב שהוכיח לו שוב ושוב עד כמה מוגבלת האפקטיביות של המבצעים המבוססים על אש בלבד, הוא העדיף להסתמך על ניסיונם של האמריקנים במלחמת המפרץ הראשונה ובמלחמת קוסובו ולא על ניסיונו שלו בעיצוב תפיסה חדשה

השיג צה"ל במבצע תמרון רחב היקף שנועד לעצב מחדש את הזירה - מבצע "חומת מגן". אך למרות הישגי המבצע הוא לא הביא לשינוי הדוקטרינה של צה"ל, שלפיה עדיפה האש על פני התמרון. יתר על כן, נדרשו 18 חודשי עימות עם הפלסטינים, שבהם האש הייתה הדומיננטית (רוב הכוח היבשתי עסק בהגנה) ושבמהם ישראל אבדות כבדות - מאות הרוגים ואלפי פצועים - עד שהתקבלה

ההחלטה לבצע תמרון יבשתי רחב היקף כדי להשיג הכרעה.²⁶

אף שצה"ל צבר ניסיון מבצעי רב שהוכיח לו שוב ושוב עד כמה מוגבלת האפקטיביות של המבצעים המבוססים על אש בלבד, הוא העדיף להסתמך על ניסיונם של האמריקנים במלחמת המפרץ הראשונה ובמלחמת קוסובו ולא על ניסיונו שלו בעיצוב תפיסה חדשה.

גם למלחמת לבנון השנייה נכנס צה"ל כשהוא משוכנע - למרות הניסיון המר שצבר בשנים שלפני כן - כי האש עדיפה על פני התמרון. ההתפתחות באה רק תוך כדי המלחמה, כשהתברר שהאש לבדה אינה מצליחה להשיג שום יעד מיעדי המלחמה. ניתן להשוות בין הדרך שעבר צה"ל עד שהגיע להחלטה לצאת ל"חומת מגן" (תמרון קרקעי) לבין הדרך שבה התקבלה ההחלטה - בשלביה המאוחרים של מלחמת לבנון השנייה - לצאת לתמרון קרקעי. בשני המקרים היו פרקי זמן ממושכים - יחסית לאורכן של כל אחת משתי המערכות האלה - שבהם התמקד צה"ל בהפעלת אש בלבד. רק לאחר שזו לא עמדה ביעדי המערכה הוטלו כוחות היבשה לקרב כדי שיבצעו תמרון רחב היקף.

לדעתי, הסיק צה"ל את המסקנות הלא נכונות מהניסיון של האמריקנים בעיראק ובקוסובו משום שלא הביא בחשבון את התנאים הייחודיים של מדינת ישראל לעומת התנאים שבהם פעלו האמריקנים:

- 1. פגיעות.** מדינת ישראל מנהלת את המערכה בשעה שאזרחיה ושטחה נמצאים תחת התקפת אויב - מה שמקנה חשיבות עליונה לצורך לקצר את משך הלחימה ולהשיג הכרעה מהירה.
- 2. זמן הפעולה.** לישראל זמן פעולה קצר יותר מאשר לאמריקנים הן בשל הלחץ הבין-לאומי שתמיד מופעל עליה לשים קץ ללחימה והן בשל הלחץ הפנימי לסיים את המערכה, משום שזו משבשת את ההתנהלות התקינה של החיים בישראל.
- 3. חופש הפגיעה במטרות.** על מדינת ישראל חלים אילוצים קשים יותר בתקיפת מטרות אזרחיות או בתקיפת מטרות המצויות בקרב אזרחים. ארצות הברית, לעומת זאת, יכולה לפעול בצורה משוחררת הרבה יותר בתקיפת מטרות כאלה.
- 4. הדימוי המעצמתי.** לארה"ב דימוי של מעצמת-על בעלת כוח צבאי אדיר. הדימוי הזה מסייע לה להטיל אימה על יריביה ולשתק אותם. מדינת ישראל אינה מעצמה ואינה יכולה להטיל אימה כמו מעצמה.
- 5. לחימה מול טרור וגרילה.** הן בעיראק והן בקוסובו פעלו האמריקנים נגד צבאות סדירים, ואילו צה"ל פועל נגד ארגוני טרור

וגרילה. גם האמריקנים לא נוחלים הצלחה רבה בעיראק מהרגע שבו תמה המערכה של צבא נגד צבא, והחל השלב של לחימה נגד ארגוני טרור וגרילה.

חשוב להדגיש: אינני אומר שאין לנו מה ללמוד מהמערכות שניהלו האמריקנים, אלא שעלינו לשקלל את התנאים הייחודיים למדינת ישראל ואת הניסיון שצבר צה"ל.

לאחר מלחמת לבנון השנייה מיהרו פרשנים צבאיים רבים לבקר את צה"ל על שהסתמך יתר על המידה על כוח האש של חיל האוויר וזנח כמעט לחלוטין את מלחמת התמרון. אולם המאמר הזה מוכיח כי מלחמת לבנון השנייה לא הייתה חריג, וכי העדפת האש על פני התמרון איפיינה את צה"ל מאז מלחמת המפרץ הראשונה ב-1991.

לא זו בלבד שיש לדעתי להחזיר את התמרון לסדר היום בתפיסת ההפעלה של צה"ל, אלא שאסור להסתפק בכך שמדובר יהיה ביכולת שהיא משלימה בלבד או מאוחרת לתמד האש בשדה המערכה

האם הסיק צה"ל את המסקנות מסדרת הכישלונות שנחל מאז 1991 ומההצלחה החריגה שהייתה לו במבצע "חומת מגן" - הצלחה שנבעה בראש ובראשונה מהחזרה החד-פעמית ליסוד התמרון? כיצד יגיב צה"ל אם תתרחש הסלמה בחזית הצפון או בחזית הפלסטינית? האם הוא יפעיל פעם נוספת רק אש או ישלב אש ותמרון גם יחד? האם התמרון נותר גם לאחר מלחמת לבנון השנייה יסוד מאוחר ומשלים במערכה ולא גורם מרכזי בה משלביה הראשוניים?

תכנונים רבים של הצבא כוללים שימוש ב"מדרגות תגובה", שבהן התמרון הוא תמיד המדרגה הגבוהה שאליה אין אנו שואפים להגיע. ואכן כאשר מתרחש אירוע כלשהו בדרך כלל איננו מגיעים למדרגה הגבוהה - גם אם לא השגנו את מטרותנו. האם נכון לקבוע שהתמרון יהיה תמיד מדרגת תגובה גבוהה? האם לא יהיה זה נכון להגדיר מצבים שבהם התמרון נכלל במדרגות הראשונות? בהתאמה בין מטרות המבצע לשיטת הפעולה עלינו להבחין בין פעולה שנועדה לענישה, ל"גביית מחיר", שלה אכן מתאימה דומיננטיות האש, לבין מערכות שנועדו לעצב זירה לטווח ארוך. במערכות האלה אנו מנסים להשיג הכרעה והרתעה, ויסוד התמרון בהן נראה הכרחי לצד האש, שללא ספק חשיבותה עלתה. האויב למד את אורחותינו והשכיל ללמוד כי הוא עשוי להיות מופתע מאש ברמה הבסיסית. מנגד

בתחום התמרון הוא אינו צפוי להפתעה בסיסית, כיוון שהאש שלנו תהיה ההתרעה הטובה ביותר על תמרון אפשרי. הוגה הדעות הצבאי סימפיקין ראה את התמרון באופן הבא: "תורת התמרון... רואה בלחימה רק אחת הדרכים לשימוש בכוח צבאי לשם השגת מטרה פוליטית-כלכלית - מפלט אחרון, ולא דווקא אלגנטי. המפתח להצלחה האמיתית הוא היוזמה המוקדמת: הכרעה על-ידי הפתעה... תורת התמרון שואבת את עיקר כוחה מאופורטוניזם - מסיכון מחושב ומניצולן של הזדמנויות ושל שגיאות 'מאונס' ושלא מאונסי שעושה היריב. למעלה מזה היא שואבת את כוחה משבירת רצון הלחימה של היריב על-ידי הפתעה או תגובה מהירה"²⁷. לדעתי יש לבחון - לפחות במצבים מסוימים - את האפשרות להתבסס שוב על ערכו של גורם ההפתעה בשדה הקרב באמצעות תמרון ולוותר על המקום הדומיננטי מדי שניתן לאש. חשוב לזכור: אפקטיביות האש במערכה נגד צבא סדיר גבוהה בהרבה מאשר במערכות נגד ארגוני טרור וגרילה. המעבר של צבאות באזור ללוחמה א-סימטרית, הכוללת אלמנטים של לוחמת גרילה, מדגיש אפוא את הצורך לפתח את יסוד התמרון במערכה מולם.

במילים אחרות: לא זו בלבד שיש לדעתי להחזיר את התמרון לסדר היום בתפיסת ההפעלה של צה"ל, אלא שאסור להסתפק בכך שמדובר יהיה ביכולת שהיא משלימה בלבד או מאוחרת לממד האש בשדה המערכה. יש להחזיר לתמרון את המעמד שהיה לו לפני מלחמת המפרץ הראשונה, אז הוא יכול היה גם להקדים את האש או להתקיים עימה בו זמנית. אסור לשכוח: מול הסיכונים של התמרון - בעיקר הסתבכות בקרב עתיר נפגעים - עשוי שימוש מושכל ביכולת התמרון להשיג הפתעה ולהניב תוצאה הפוכה: קיצור משך המלחמה.

העבודה הזאת היא "קול קורא" לצה"ל לפתח את יכולת התמרון ולגוונה, לארגן את כוחותיו ולציידם כך שיוכלו להיות - במידת הצורך - יסוד מרכזי וראשון במערכה. אסור לצה"ל להסתפק בתמרון משוריין שישמש רק מהלך משלים לאש.

מקורות

1. שמואל גורדון, **קשתו של פאריס - טכנולוגיה, דוקטרינה וביטחון ישראל**, תל-אביב, ספריית פועלים, 1997, עמ' 118. על-פי גורדון "המצע התיאורטי - הקוד האופרטיבי - להעדפת התמרון על הלחימה באש צפון, בין היתר, באסטרטגיה של הגישה העקיפה מיסודו של לידל הארט, הנחשבת להולמת ביותר את התפיסה המערבית של המלחמה". העדפת התמרון על פני האש באה לידי ביטוי בעיקרון של העברת המלחמה לשטח האויב, שהוא אחד

1. העקרונות המרכזיים בתפיסת הביטחון של ישראל.
2. דבתמרי, "פיקוד ושליטה בשדה הקרב היבשתי", **מערכות 291**, ינואר 1984, עמ' 20-23
3. דו"ח הביניים של ועדת וינוגרד, עמ' 54-55
4. עזריאל לורבר, **מדע, טכנולוגיה ושדה הקרב**, תל-אביב, קרוננברג, 1997. ראו גם גורדון, **שם**
5. מאיר פינקל, "השפעת החברה על הדוקטרינה ועל התרבות של צה"ל", **מערכות 412**, מאי 2007, עמ' 60-63
6. **גורדון**, עמ' 226
7. <http://www.defenselink.mil/news/newsarticle.aspx?id=45404>
8. אג"ם תוה"ד, "הלכי מחשבה בצבאות העולם - המהפכה הטכנולוגית הצבאית החדשה בעיניים רוטיות", **הצפית**, נובמבר 1996, עמ' 14-15
9. **גורדון**, עמ' 114-126
10. זאב בונן, "השפעת הנשק המדויק על המערכה היבשתית", **מערכות 374-375**, פברואר 2001, עמ' 60-65
11. אליוט כהן, "עשור למלחמת המפרץ - הלקחים שנלמדו", **מערכות 374-375**, פברואר 2001, עמ' 42-45
12. יוסי סקאל, **ניתוח המבצעים "דין וחשבון" ו"ענבי זעם"**, הוצאת המכללה הבין-זרועית לפיקוד ולמטה כללי, 1998, עמ' 12-15. ראו גם שלום איזנר וחזי רביבו, "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" - **בחינת השיטה**, הוצאת המכללה הבין-זרועית לפיקוד ולמטה, 2002
13. חני זיו ויואב גלבר, **בני קשת - מאה שנות מאבק; 50 שנות צה"ל**, תל-אביב, משרד הבטחון, 1998, עמ' 413-415
14. נחמן שי (גורדן), **ביטחון 50**, תל-אביב, מעריב ואלפא תקשורת, 1998
15. **שם**, עמ' 417
16. **סקאל**, עמ' 17
17. **שם**, עמ' 19-20
18. **איזנר ורביבו**, עמ' 46
19. דו"ח הביניים של ועדת וינוגרד, עמ' 44-46
20. **זיו וגלבר**, עמ' 418-419
21. דו"ח בט"ש עיתי - **חמש שנים לאירועי גאות ושפל**, אמ"ץ תוה"ד - מחלקת היסטוריה, נובמבר 2005, עמ' 41
22. <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/holy/cron>
23. **שם**
24. דו"ח בט"ש עיתי, עמ' 55
25. **בונן**, עמ' 63
26. שמעון גולן וגילה דזיקובסקי כהן, **מבצע "חומת מגן" - רקע ומהלכים עיקריים**, אמ"ץ תוה"ד - מחלקת היסטוריה, מאי 2002
27. ריצ'רד סימפיקין, **מרוץ אל העתיד - מחשבות על המלחמה במאה ה-21**, תל-אביב, משרד הביטחון, 1999, עמ' 58